

TARPUKARIO LIETUVOS ŠAULIŲ SĄJUNGOS ATRIBUTAI: VĒLIAVOS IR APDOVANOJIMAI

Eduardas Remecas
Lietuvos nacionalinis muziejus

Lietuvos šaulių sąjunga oficialiai buvo įkurta 1919 m. birželio 27 d. ir gyvavo iki 1940 m. liepos 11 d., kai Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą buvo likviduota. Vėliau ji buvo atkurta išeivijoje, o nuo 1989 m. rugsėjo 20 d. ir Lietuvoje. Tad Lietuvos šaulių sąjunga tarp daugelio kitų lietuviškų organizacijų išsiskiria savo ilgamete istorija. Apie jos veiklą parašyta ir išleista ne viena knyga tiek nepriklausomybės laikotarpiu, tiek dabar, tiek išeivijoje, tiek Lietuvoje¹. Daug buvo paskelbta ir įvairių straipsnių, gvildenančių skirtingus šios sąjungos istorijos aspektus². Tačiau net ir daugybė tyrimų iki šiol vis dar neapėmė visų klausimų, susijusių su jos istorija, pavyzdžiui, dar nėra deramai ištirti Lietuvos šaulių sąjungos atributai.

Visų organizacijų pagrindiniai atributai yra antspaudai, vėliavos, o sukarintų, tokių kaip Šaulių sąjunga, dar ir uniformos, taip pat ženklai. Šiame straipsnyje antspaudus ir uniformas paliksime nuošaly, o dėmesį sutelksime į vėliavas ir apdovanojimus – garbės ir pasižymėjimo ženklus.

Iki šiol Šaulių sąjungos vėliavų tyrimams beveik nebuvo skirta dėmesio, nors sąjunga, palyginti su kitomis tarpukario Lietuvos organizacijomis, jų turėjo labai daug³. 1939 m. švenčiant Šaulių sąjungos 20-metį

¹ Matusas J. *Šaulių sąjungos istorija*, Kaunas: Šiaulių s-ga, 1939; Sydney: Mintis, 1966; *Lietuvos šaulių sąjungos istorija* / sudarytojas Algimantas Liekis, Vilnius: Lietuvos šaulių sąjungos centro valdyba, 1992; Jokubauskas V., Vareikis V. *Lietuvos šaulių sąjungos XX Klaipėdos rinktinė 1923–1939 metais*, [Klaipėda]: [Druska], 2016.

² *Lietuvos šaulių sąjunga valstybės ir visuomenės tarnyboje, 1919–2004*, Kaunas: Arx Baltica, 2005; *Lietuvos šaulių sąjunga: praeitis, dabartis, ateitis*: mokslinių straipsnių rinkinys, Kaunas: Arx Baltica, 2009.

³ Daugiausia vėliavų turėjo jaunųjų ūkininkų rateliai. Jie 1934 m. surengtame vėliavų

parade buvo nešama apie 500 vėliavų⁴. Daug sąjungos vėliavų (358) šiandien saugoma Vytauto Didžiojo karo muziejuje Kaune⁵, bet jų istoriniai tyrimai vis dar neatlikti. 2014 m. šio straipsnio autorius, apžvelgdamas kai kurių Lietuvos visuomeninių organizacijų vėliavas 1918–1940 m., šiek tiek palietė ir Šaulių sąjungos vėliavų istoriją⁶. Vis dėlto tai nebuvo išsamūs tyrimai.

Kitai temai – Šaulių sąjungos apdovanojimams, kurie kartu buvo ir Lietuvos valstybės apdovanojimai, – skirta nepalyginti daugiau dėmesio. Apie organizacijos apdovanojimus buvo rašoma tiek specialiai šiai temai skirtuose straipsniuose⁷ ir knygose⁸, tiek kituose darbuose⁹. Plačiausiai Šaulių sąjungos apdovanojimų istoriją net trijose knygose aprašė apdovanojimų kolekcininkas Vilius Kavaliauskas¹⁰. Tiesa, visi šie tekstai yra beveik tokie pat kaip ir 2001 m. paskelbtas pirmasis. Tad galima būtų manyti, kad Šaulių sąjungos apdovanojimų istorijoje neaiškumų neliko. Tačiau taip nėra. Visuose iki šiol paskelbtuose darbuose ypatingas dėme-

parade dalyvavo su 598 vėliavomis, antra pagal jų skaičių buvo Šaulių sąjunga, trečia – Lietuvos skautų sąjunga; žr. Remecas E. Lietuvos visuomeninių organizacijų vėliavos 1918–1940 metais, *Lietuvos istorijos studijos*, 2014, t. 34, p. 63.

⁴ J. Kn. Šaulių dienos Kaune, *Lietuvos žinios*, 1939 birželio 26, Nr. 142, p. 7.

⁵ Urbonienė L. Lietuvos kariuomenės (1918–1940) vėliavos Vytauto Didžiojo karo muziejaus rinkiniuose, *Vytauto Didžiojo karo muziejus 2011 metais. Almanachas*, Kaunas, 2012, p. 84.

⁶ Remecas E. Lietuvos visuomeninių organizacijų vėliavos 1918–1940 metais, *Lietuvos istorijos studijos*, 2014, t. 34, p. 78–79.

⁷ Abdulskytė J. Lietuvos Respublikos garbės ženklai, *Mūsų žodis*, 1991, Nr. 6, p. 33–34; Aurimas M. Šaulių žvaigždė, *Trimitas*, 1995, Nr. 10, p. 10–11; Aurimas M. Šaulių Žvaigždės medalis, *Trimitas*, 1995, Nr. 12, p. 6; Gaidukaitė R. 7. Žūstančiųjų Gelbėjimo kryžius, Šaulių Žvaigždė ir Kariuomenės pirmūnų medalis, *Vakarinės naujienos*, 1993 liepos 21, Nr. 137, p. 5.

⁸ Astikas A. *Lietuvos ordinais, medaliai ir ženkleliai 1918–1940*. Vilnius: Mintis, 1993, p. 19, 70–71, 79–80.

⁹ Statkus V. *Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m.*, Chicago: Vydūno jaunimo fondas, 1986, p. 431.

¹⁰ Kavaliauskas V. *Už nuopelnus Lietuvai. 1918–1940 metų Lietuvos Respublikos ordinais ir medaliai*, Vilnius: Vaga, 2001, p. 353–367; Kavaliauskas V. *Lietuvos garbės kodas: ženklai, istorija ir žmonės*: [enciklopedija], 2013, p. 187–194; Kavaliauskas V. Tarpukario Lietuvos šaulių garbės ženklai, *Lietuvos šaulių sąjunga valstybės ir visuomenės tarnyboje, 1919–2004*, Kaunas: [Arx Baltica], 2005, p. 145–156.

sys buvo skirtas apdovanojimų išvaizdos aprašymams. Kiek plačiau rašyta tik apie Šaulių žvaigždę, bet ir vėl – vien dėl to, kad šio apdovanojimo ženklai turi skirtumą, nes buvo gaminti dviejose dirbtuvėse. Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje Kaune saugomi Šaulių žvaigždės projektai. Jie taip pat sulaukė tyrėjų dėmesio. Vis dėlto vienos nuomonės apie Šaulių žvaigždę nebuvo. Aktualus klausimas buvo ir ženklų projekto autorystė. Iki šiol labai mažai gilintasi į apdovanojimų kūrimo aplinkybes, visiškai neaptarta jų gamyba, savikaina, tiražai, klaidingai buvo nustatyti kai kurių apdovanojimų diplomų projektų autoriai ir datos.

Lietuvos šaulių sąjungos vėliavų ir apdovanojimų istorija vis dar menkai ištirta dėl nepakankamo įvairių šaltinių naudojimo. Pavyzdžiui, visi ankstesni darbai, skirti apdovanojimams aprašyti, nepagrįsti jokiais šaltiniais – nei archyviniais, nei rašytiniais. Šį kartą tiriant vėliavas ir apdovanojimus pirmą kartą naudotasi Lietuvos centriniame valstybės archyve saugomomis Lietuvos šaulių sąjungos bylomis – protokolais ir kasos knygomis. Šie dokumentai yra pagrindiniai straipsnio šaltiniai. Taip pat straipsnis papildytas ir to meto periodinės spaudos žiniomis, kurios iki šiol nebuvo naudotos.

Straipsnio tikslas – remiantis visais turimais šaltiniais, pateikti nepriklausomos Lietuvos šaulių sąjungos vėliavų ir apdovanojimų raidos istoriją 1919–1940 m. Pagrindiniai straipsnio autoriaus uždaviniai: aprašyti reglamentuotų vėliavų išvaizdą, nustatyti jų dailininkus ir projektų patvirtinimo datas; ištirti Šaulių sąjungos apdovanojimų ir jų diplomų kūrimo ir gamybos raidą; nurodyti Šaulių žvaigždės, gamintos Šveicarijoje ir Lietuvoje, skiriamuosius požymius, ištaisyti anksčiau rašiusių autorių padarytus netikslumus dėl Šaulių žvaigždės gamybos eiliškumo ir tiražų, apdovanojimo diplomų datų ir autorystės. Kartu straipsnyje trumpai paliečiami ir Lietuvos šaulių sąjungos tremtyje atributai. Visa ši informacija aktuali ir dabartinei Šaulių sąjungai, nes nuo 1989 m. ji vis dar ieško savo atributų, o aprašomi apdovanojimai iki šiol yra teikiami. Artėjant 100-osioms Šaulių sąjungos metinėms turėtų būti paskelbti ne vieni nauji šios organizacijos istorijos tyrimai, o šis straipsnis prisidės prie dar kelių su ja susijusių, bet pamirštų faktų išaiškinimo.

Lietuvos šaulių sąjungos vėliavos

Lietuvos šaulių sąjunga iš karto, kai tik buvo įkurta, pradėjo rūpintis pagrindiniu savo atributu – vėliava. Jau 1919 m. gruodžio 22 d. posėdyje buvo priimtas jos projektas: vėliavos kairiojo kampo viršuje – trispalvė juosta, likęs plotas – žalios spalvos, dešiniajame kampe žemai iš abiejų pusių – šaulio ženklas, ant koto – tautinės juostos¹¹. Tačiau netrukus pirminis vėliavos projektas buvo pakeistas į kitą. 1920 m. vasario 2 d. posėdyje buvo priimtas sąjungos nario dailininko Antano Žmuidzinavičiaus (1876–1966) parengtas vėliavos projektas: viena vėliavos pusė – žalias laukas, viduryje – šaulių ženklas, skydo kryžius – aukso spalvos, laukas – raudonas, kraštai – sidabro spalvos, viršuje – užrašas „Už nepriklausomybę“, apačioje – „Lietuvos šaulių sąjunga“, kitoje pusėje, viduryje, – Vytis¹².

Po kurio laiko, plečiantis Šaulių sąjungai ir daugėjant būrių, pradėta galvoti apie jų vėliavas. Pirmasis padalinio vėliavą įsigyti nusprendė Kauno būrys. 1926 m. šio būrio narys mjr. Juozas Šarauskas (1894–1941) parengė jos projektą. Tačiau tais pačiais metais ir Centro valdyba pradėjo rūpintis bendros, taip pat ir visiems būriams skirtos, vėliavos projektu¹³. 1926 m. spalio 3 d. naujas vėliavos projektas buvo priimtas, o spalio 19 d. Centro valdybos posėdyje turėjo būti patvirtintas¹⁴. Vis dėlto dėl nežinomų priežasčių tai nebuvo padaryta.

Po pusmečio Centro valdyba grįžo prie būrių vėliavos klausimo ir 1927 m. gegužės 4 d. posėdyje patvirtino naują būrių vėliavos projektą. Vėliava turėjo būti pasiūta iš žalios medžiagos (šilko ar gelumbės), vienoje pusėje – Vytis, kitoje – šaulio ženklas, būrio įkūrimo data, numeris ir užrašas „Budėkime Lietuvos sargyboje“¹⁵. Tačiau ir šis būrių vėliavos projektas kažkam neįtiko, o 1927 m. rugsėjo 13 d. Centro valdybos prezidiumo posėdyje buvo priimtas naujas būrių vėliavos projektas. 130 x 100 cm

¹¹ Protokolas Nr. 17, Centro valdybos bylos, posėdžių protokolai, 1919–1922 m., LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4296, l. 22.

¹² Protokolas Nr. 24, Centro valdybos bylos, posėdžių protokolai, 1919–1922 m., LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4296, l. 30.

¹³ Kauno šaulių būrio vėliavos pašventinimas, *Trimitas*, 1928 gegužės 19, Nr. 20, p. 659.

¹⁴ Protokolas Nr. 13, Centro valdybos protokolai, 1922–1932 m., LCVA, f. 561, ap. 2, b. 158, l. 187–188.

¹⁵ Iš Šaulių sąjungos gyvenimo, *Lietuvos žinios*, 1927 gegužės 14, Nr. 108, p. 3.

dydžio vėliavos pagrindinėje pusėje turėjo būti išdėstyti šie elementai: kampuose – Lietuvos šaulių sąjungos pavadinimo trumpinys – inicialai LŠS, viduryje – skydas, viršuje (viduryje) – rinktinės numeris (romėniškais), apačioje – būrio pavadinimas; kitoje vėliavos pusėje, visuose kampuose – Gedimino stulpai, viduryje – Vytis. Pateiktame vėliavos projekte Vytį buvo pavesta ištaisyti A. Žmuidzinavičiui. Priimtas vėliavos projektas vėl buvo pateiktas Centro valdybai tvirtinti¹⁶.

Patvirtinto būrių vėliavos projekto aprašas žurnale „Trimitas“ buvo paskelbtas tik 1928 m. sausio 19 d. Pagal jį, Šaulių sąjungos vėliava – žalios spalvos su pagrindinėje pusėje pavaizduotu baltu raiteliu raudoname skyde ir visuose keturiuose kampuose sidabriniais Gedimino stulpais. Kitoje vėliavos pusėje, viduryje – pilkos metalinės spalvos šaulių skydas (43 cm aukščio ir 23 cm pločio). Skydo kraštai ir kryžius – sidabrinės spalvos. Visuose keturiuose kampuose išsiuvinėti sidabriniai Šaulių sąjungos inicialai LŠS (15 x 15 cm). Pusračiu išsiuvinėtas šaulių šūkis „Dėl Lietuvos nepriklausomybės“, virš jo – būrio numeris (romėniškais skaitmenimis), apačioje – būrio pavadinimas. Vėliava siuvama iš šilko, atlaso arba gelumbės. Jos ilgis – 130 cm, plotis – 100 cm¹⁷.

Tų pačių metų kovo 1 d. žurnale „Trimitas“ dar kartą buvo pateiktas išsamus būrių vėliavos projekto aprašymas ir vėliavos piešinys (1 pav.)¹⁸. Jos projektą parengė buvęs sąjungos narys plk. lt. Jonas Kazitėnas-Kaziutis (1893–1984)¹⁹.

1929 m. gegužės 31 d. Centro valdybos posėdyje buvo nutarta atskirai parengti ir rinktinių vėliavos projektą. Šį darbą buvo pavesta atlikti Centro valdybos pirmininkui²⁰. Vėliavos projektą pagamino atsargos kpt. Andrius Lapuchinas (1892–?), jam už atliktą darbą 1929 m. spalio 28 d. buvo sumokėta 150 litų²¹.

¹⁶ Protokolas Nr. 40, Protokolų knygos, Centro valdybos posėdžiai, 1925–1928 m., LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4331, l. 342; Būrių vėliavos, *Trimitas*, 1927 rugsėjo 22, Nr. 37, p. 1184–1185.

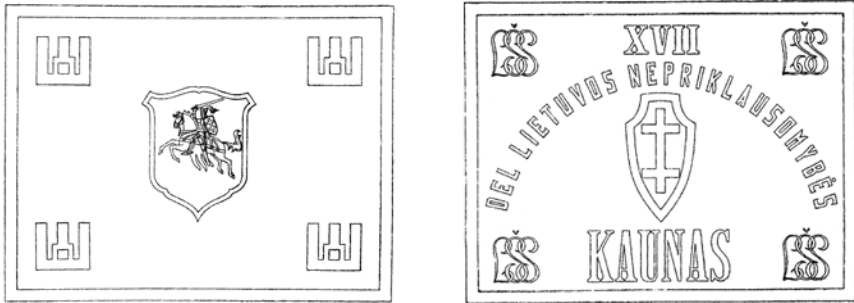
¹⁷ L. Š. S-os būrių vėliavos aprašymas, *Trimitas*, 1928 sausio 19, Nr. 3, p. 105.

¹⁸ L. Š. S-os būrių vėliavos aprašymas, *Trimitas*, 1928 kovo 1, Nr. 9, p. 312–313.

¹⁹ Kauno šaulių būrio vėliavos pašventinimas, *Trimitas*, 1928 gegužės 19, Nr. 20, p. 659.

²⁰ Protokolas Nr. 34/16, Centro valdybos prezidiumo nutarimai, 1929–1932 m., LCVA, f. 561, ap. 2, b. 651, l. 29.

²¹ Pinigų žurnalas, 1929 m., LCVA, f. 561, ap. 6, b. 533, l. 125.

1 pav. Lietuvos šaulių sąjungos 1928 m. būrių vėliavos pavyzdys. Plk. lt. J. Kazitėno-Kaziučio projektas

1935 m. birželio 11 d. Lietuvos Ministrų Kabinetas priėmė naują Šaulių sąjungos įstatymo projektą, pagal kurį ji tapo sukarinta organizacija, pavaldi kariuomenės vadui²². 1936 m. vasario 1 d. „Vyriausybės žiniuose“ buvo paskelbtas naujas draugijų įstatymas, pagal kurį visos draugijos iki 1936 m. balandžio 1 d. turėjo pertvarkyti savo įstatus. Reorganizuotos Šaulių sąjungos naujasis statutus buvo patvirtintas balandžio 23 d. Pagal draugijų įstatymo § 26, „vėliavas ir uniforminius apdarus ar kitokius pažymimuosius ženklus draugija ir jos padaliniai gali turėti tiktai Vidaus reikalų ministro leidžiami. Vėliavos ir uniforminio apdaro ar kitokio pažymimojo ženklo pavyzdžius tvirtina Vidaus reikalų ministras“²³. Tačiau Šaulių sąjungos vėliavas ir ženklus dėl šios organizacijos nepavaldumo vidaus reikalų ministrui pagal Statutą turėjo tvirtinti kariuomenės vadas, tuo metu – Stasys Raštikis (1896–1985). Tam tikslui 1936 m. lapkričio 20 d. buvo surengtas Šaulių sąjungos tarybos posėdis. Taryba nusprendė ženklą palikti seną, o naujose vėliavose prie Šaulių sąjungos emblemos pridėti du elementus – šautuvą ir trimitą²⁴. Patvirtintas kariuomenės vado naujos vėliavos projektas buvo paskelbtas 1937 m. kovo 18 d. „Trimitė“ (2 pav.)²⁵.

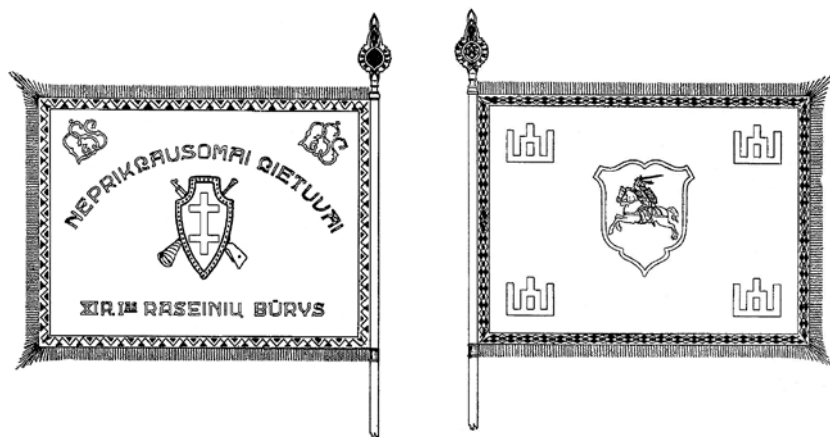
Esminis naujosios vėliavos pokytis buvo tai, kad antroje jos pusėje

²² Lietuvos šaulių sąjunga sukarinama, *Lietuvos aidas*, 1935 birželio 12, Nr. 133, p. 1.

²³ Draugijų įstatymas, *Vyriausybės žinios*, 1936 vasario 1, Nr. 522, p. 2.

²⁴ Šaulių sąjungos tarybos posėdis, *Trimitas*, 1936 lapkričio 26, Nr. 48, p. 1137a.

²⁵ Šaulių sąjungos vėliava ir ženklas, *Trimitas*, 1937 kovo 18, Nr. 11, p. 246–247.

2 pav. Lietuvos šaulių sąjungos 1937 m. vėliavos pavyzdys. P. Drašučio projektas

šaulių skyde pavaizduoti sukryžiuoti šautuvas ir trimitas. Sukryžiuoti šautuvas ir trimitas pirmą kartą buvo pavaizduoti dar 1920 m. žurnalo „Trimitas“ viršeliuose. Jų dailininkas buvo A. Žmuidzinavičius. Tačiau tuo metu ženklo centre buvo pavaizduotas ne dvigubas kryžius skyde, o apskritimas su Vyčiu. Ši kompozicija vėliau buvo panaudota ir kuriant Šaulių žvaigždę.

Be to, naujojoje vėliavoje pakeista ir Vyčio išvaizda – vietoje senojo, dar 1918 m. A. Žmuidzinavičiaus sukurto raitelio, pavaizduotas skulptoriaus Juozo Zikaro (1881–1944) raitelis. J. Zikaro dar 1925 m. monetose vaizduoti sukurtas raitelis po 1930 m. tapo populiariesnis už senąjį, nors ir nebuvo oficialiai pripažintas valstybės herbu. Taip pat vėliavoje kiek pasikeitė užrašai, pavyzdžiui, šūkis „Dėl Lietuvos nepriklausomybės“ buvo pakeistas į šūkį „Nepriklausomai Lietuvai“, taip pat užrašų kompozicija. Vėliava pasidarė puošnesnė. Naujo pavyzdžio vėliava tapo visų šaulių grupių – rinktinių, kuopų ir būrių – vėliavų standartu. Skyrėsi tik vėliavų dydis ir užrašai. Šaulių sąjungos vėliava turėjo būti 175 x 125 cm, rinktinių – 175 x 110 cm, kuopų ir būrių – 130 x 110 cm dydžio²⁶. Naujosios Šaulių sąjungos vėliavos projekto brėžinį parengė inžinierius Pranas

²⁶ Ten pat, p. 246.

Drąsutis (1906–1959), jam 1937 m. kovo 10 d. už Šaulių sąjungos ženklo ir vėliavos projektų brėžinius buvo sumokėta 80 litų²⁷. Naujoji vėliava Šaulių sąjungai buvo įteikta švenčiant 20-metį – 1939 m. birželio 24 d., o senoji atiduota Karo muziejui²⁸.

Be 1937 m. bendro vėliavos projekto, 1939 m. sausio 19 d. Centro valdyba priėmė vėliavos, skirtos Šaulių sąjungos chorams, projektą. Ji turėjo būti tokio pat dydžio kaip ir šaulių būrio vėliava: viena pusė – žalios, kita – kitos spalvos, šūkis „Nepriklausomai Lietuvai“, muzikos emblema – lyra ir kanklės, Vytis, choro pavadinimas ir jo įsteigimo data²⁹.

Praradus nepriklausomybę Šaulių sąjunga buvo likviduota, bet 1954 m. kovo 7 d. atkurta iševijoje – iš pradžių Čikagoje, vėliau ir kituose JAV ir Kanados miestuose. Organizacija buvo pavadinta Lietuvos šaulių sąjunga tremtyje (LŠST). Netrukus šios sąjungos rinktinės ir kuopos pradėjo siūti savo vėliavas. Priešingai nei Lietuvos Respublikoje, iševijoje nei uniformos, nei ženklai, nei vėliavų išvaizda nebuvo reglamentuota. Dėl to vėliavose buvo ir seno, ir naujo pavyzdžio (su sukryžiuotais šautuvu ir trimitu) Šaulių sąjungos ženklas. Vis dėlto daugumoje iševijoje pasiūtų vėliavų buvo pavaizduotas naujasis Lietuvos šaulių sąjungos tremtyje ženklas. Šiame ženkle į šautuvo ir trimito kryžmę dar buvo įterptas kalavijas, o visas ženklas apgaubtas ąžuolo vainiku, viršutinėje dalyje pavaizduoti stiliizuoti saulės spinduliai (3 pav.).

3 pav. Lietuvos šaulių sąjungos tremtyje ženklas

Naujasis ženklas naudotas labai plačiai – be vėliavų, dokumentuose, iškabose, taip pat kaip kokardos ir ženklai. Kas šio naujojo ženklo dailinin-

²⁷ Ūkio žurnalas, 1937 m., LCVA, f. 561, ap. 6, b. 186, l. 70.

²⁸ J. Kn. Šaulių dienos Kaune, *Lietuvos aidas*, 1939 birželio 26, Nr. 142, p. 7.

²⁹ Protokolas Nr. 1/31, Šaulių sąjungos tarybos protokolų knyga, 1935–1940 m., LCVA, f. 561, ap. 2, b. 956, l. 81; Centro valdybos posėdžių protokolai, 1933–1940 m., LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4528, l. 135; Įvestas Šaulių Žvaigždės medalis, *Lietuvos aidas*, 1939 sausio 27, Nr. 43, p. 6.

4 pav.
Lietuvos
šaulių
sąjungos
ženklas,
pavaizduotas
1923 m.
„Trimito“
viršelyje

kas, nežinoma, bet akivaizdu, kad kompozicijos idėja paimta iš 1923 m. „Trimito“ viršelio. Tačiau pirminiame variante po skydu su dvigubu kryžiumi buvo pavaizduoti sukryžiuoti šautuvai ir trimitas, o viduryje juos skyrė grėblis, visa ši kompozicija taip pat papuošta laurų vainiku (4 pav.)³⁰.

Lietuvos šaulių sąjungos apdovanojimai: Šaulių žvaigždė

Spaudoje apie Šaulių žvaigždę pirmą kartą buvo rašoma 1927 m. birželio mėnesį: „Šaulių sąjungoje kilo sumanymas paruošti šauliams ordiną. Jį ketinama pavadinti „Šaulių žvaigždė“. Ordinas bus duodamas asmenims, pasižymėjusiems kovose ir nemažai pasidarbavusiems sąjungoje.“³¹

Ši informacija buvo žinoma ir kolekcininkui Algimantui Astikui (1929–1990), ją vėliau pakartojo ir kiti autoriai³². Oficialiai apie apdovanojimą pranešta 1930 m. gruodžio 20 d. „Vyriausybės žiniose“, kai buvo paskelbtas Šaulių žvaigždės statutas. Jame rašoma, kad Šaulių žvaigždė yra garbės ženklas šauliams ir šiaip asmenims, padariusiems Šaulių sąjungai arba Lietuvai naudingų darbų, pagerbti. Statute aprašoma apdovanojimo išvaizda, nurodoma, kas gali būti juo apdovanotas, kas pristato apdovanojimą, kad apdovanoja krašto apsaugos ministras ir tik kartą metuose, kaip nešioti apdovanojimą, kokiais atvejais gali būti atimta Šaulių žvaigždė, ir

³⁰ Lietuvos šaulių sąjungos tremtyje ženklas paplitęs ir dabartinės Lietuvos šaulių sąjungoje, bet tai neturėtų būti skatinama, nes išeivijos ir dabartinės Lietuvos šaulių sąjungų tradicijos yra skirtingos. LŠS tremtyje buvo ne karinė, o kultūrinė organizacija, tad ir dėl to jų ženklo naudoti negalima.

³¹ Ruošia ordiną, *Lietuva*, 1927 birželio 4, Nr. 125, p. 6; Ruošiamas šaulių ordinas, *Trimitas*, 1927 birželio 9, Nr. 22, p. 694; Ruošiamas šaulių ordenas, *Šiaurietis*, 1927 birželio 19, Nr. 20, p. 2.

³² Astikas A. *Lietuvos ordina, medaliai ir ženkleliai 1918–1940*, p. 70; Aurimas M. Šaulių žvaigždė, *Trimitas*, 1995, Nr. 10, p. 10; Kavaliauskas V. *Už nuopelnus Lietuvai. 1918–1940 metų Lietuvos Respublikos ordina, medaliai*, p. 353.

kita informacija³³. Iki prarandant nepriklausomybę, šiuo apdovanojimu iš viso buvo apdovanota apie 850 asmenų (5 pav.)³⁴.

Apie Šaulių žvaigždę rašę autoriai, be išvaizdos aprašymo, pateikdavo ir dar kelis svarbius faktus. Tačiau reikėtų pažymėti, kad dėl šių faktų autoriai neturėjo vienos nuomonės. Pavyzdžiui, A. Astikas rašė, kad 1929 m., mirus Vladui Putvinskiui (1873–1929), jo atminimui pagerbti

buvo siūloma įsteigti Bitės ordina, tačiau nuspręsta jį pavadinti Šaulių žvaigžde. Apdovanojimo autorius nėra žinomas, daugiausiai šių apdovanojimų buvo pagaminta Šveicarijoje, šiek tiek mažiau – Lietuvoje³⁵.

Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus darbuotoja Janina Abdulskytė nurodė, kad apdovanojimo projektą sukūrė dailininkas Petras Rimša (1881–1961), o gamino Kauno „Graviūra“ ir „Huguenin“ firma Šveicarijoje³⁶. M. Aurimas pakartojo šią informaciją, bet ją papildė žiniomis, kad „Huguenin“ firma gamino 50,4 x 45 mm, o „Graviūra“ – 48 x 44,7 mm dydžio ženklus³⁷. V. Kavaliauskas, kaip minėta, savo darbuose nenurodė jokių šaltinių, bet A. Astiko žinutė apie Bitės ordina buvo paminėta³⁸. Taip pat V. Kavaliauskas rašo: „Kažkodėl ilgai buvo teigiama, kad apdovanojimo projekto autorius nežinomas.“ Pasak V. Ka-

5 pav. Šaulių žvaigždė (1931–1935 m.) specialioje dėžutėje, pagaminta „Huguenin Frères et Co“. LNM

³³ Lietuvos valstybės ordinų, medalių ir kitų pasižymėjimo ženklų įstatymas, *Vyriausybės žinios*, 1930 gruodžio 20, Nr. 343, p. 22–23.

³⁴ Šaulių žvaigždė, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, 2013, t. 23, p. 61.

³⁵ Astikas A. *Lietuvos ordina, medaliai ir ženkleliai 1918–1940*, p. 19.

³⁶ Abdulskytė J. Lietuvos Respublikos garbės ženklai, *Mūsų žodis*, 1991, Nr. 6, p. 33.

³⁷ Aurimas M. Šaulių žvaigždė, *Trimitas*, 1995, Nr. 10, p. 10.

³⁸ Kavaliauskas V. *Už nuopelnus Lietuvai. 1918–1940 metų Lietuvos Respublikos ordina ir medaliai*, p. 353.

valiausko, oficialiai apdovanojimo autoriumi yra pasiskelbęs skulptorius P. Rimša. Jis 1938 m. Niujorke vykusioje autorinėje parodoje demonstravo Šaulių žvaigždės projektą³⁹. Taip pat V. Kavaliauskas rašo, kad pirmieji apdovanojimai buvo pagaminti Kauno „Gravelit“ dirbtuvėje, bet vėliau, paaiškinę, kad ženklų reikės nemažai, juos sutarta gaminti Šveicarijoje, „Huguenin Frères“ firmoje⁴⁰. Nesutaria autoriai ir dėl Šaulių žvaigždės išvaizdos. Pavyzdžiui, A. Astikas ir M. Aurimas rašo, kad apdovanojimas pagamintas iš nusidabrinto balto metalo, o J. Abdulskytė ir V. Kavaliauskas – kad iš sidabro. Ženklo dydis, pasak A. Astiko ir V. Kavaliausko – 48 x 46 mm, pasak J. Abdulskytės – 44 mm, o M. Aurimas nurodo du skirtingus dydžius. Naujausioje literatūroje – „Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje“ – rašoma, kad Šaulių žvaigždė – sidabrinė, 1930 m. ją sukūrė P. Rimša, 1930–1940 m. gamino Šveicarijos firma „Huguenin“⁴¹.

Iš visos pateiktos informacijos matyti, kad, pirma, nėra vienos nuomonės dėl Šaulių žvaigždės gamintojų: nesutariama, kas gamino, kur buvo pradėta gaminti, kuo skiriasi Kaune ir Šveicarijoje gaminti apdovanojimai, ir niekas nenurodo, kada buvo pakeistas gamintojas. Antra – nesutariama, iš kokio metalo gamintas ir kokio dydžio buvo apdovanojimas. Trečia – beveik visi autoriai, išskyrus A. Astiką, nurodė, kad apdovanojimą sukūrė P. Rimša, tačiau tam pagrįsti argumentų pateikė tik V. Kavaliauskas. Vis dėlto 2003 m. paaiškėjo, kad J. Abdulskytė apdovanojimo autorystę priskyrė P. Rimšai dėl to, kad Nacionaliniame M. K. Čiurlionio muziejuje saugomas P. Rimšos dokumentų archyvas, kuriame yra ir susirašinėjimo su „Huguenin Frères“ firma dokumentai. Iš šių dokumentų sužinome, kad P. Rimša prižiūrėjo Šaulių žvaigždės gamybą ir keitė jos projektą⁴². Norint nuodugniai išsiaiškinti Šaulių žvaigždės kūrimo istoriją ir rasti atsakymus į visus kylančius klausimus, būtina peržvelgti išlikusius Šaulių sąjungos archyvinis dokumentus.

Iš Lietuvos šaulių sąjungos centro valdybos protokolų sužinome, kad pirma žinutė apie šį apdovanojimą buvo paskelbta dar 1926 m. spalio

³⁹ Ten pat, p. 354.

⁴⁰ Ten pat, p. 354.

⁴¹ Šaulių žvaigždė, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, 2013, t. 23, p. 61.

⁴² Sajauskas S. Petras Rimša ir Šveicarijos firma „Huguenin Frères & Co“, *Lietuvos muziejų rinkiniai*, 2003, Nr. 2, p. 61–62.

19 d., kai Centro valdybos posėdyje turėjo būti svarstomas šaulių ordino projekto priėmimas⁴³. Vis dėlto šio klausimo svarstymas buvo nukeltas į kitus metus. 1927 m. kovo 30 d. vykusiame posėdyje buvo nutarta pagaminti Šaulių sąjungos ordiną „Aušros žvaigždė“. Nupiešti projektą buvo pavesta dailininkui A. Žmuidzinavičiui⁴⁴. Parengtas ordino projektas Centro valdybai buvo pateiktas svarstyti 1927 m. rugsėjo 13 d. posėdyje. Tačiau projektą parengė ne A. Žmuidzinavičius, o mjr. Jonas Kazitėnas-Kaziutis, tas pats, kuris parengė ir būrių vėliavos projektą. Posėdyje buvo nutarta Šaulių sąjungos ordino projekto pavyzdį priimti, bet projekto autoriui pavesti jį dar patobulinti – ordino centriniame apskritime vietoje Gedimino pilies bokšto pavaizduoti Vytį raudonos spalvos emalyje, o aplink apskritimą paskleisti išeinančius trumpus spindulius, viršutiniame ordino trikampyje esantį šaulių skydą pakelti aukščiau, juostelę padaryti žalios spalvos su dviem baltai ruoželiais⁴⁵. Apie J. Kazitėno parengtą projektą buvo rašyta ir tuometėje spaudoje⁴⁶. Tačiau ir toliau ordino steigimo reikalai judėjo labai lėtai.

Po metų, 1928 m. lapkričio 15 d. posėdyje, buvo nutarta ordino projektą dar pataisyti, be to, apdovanojimą daryti dviejų rūšių ir dviejų laipsnių. Pataisytas Šaulių žvaigždės ordino įstatymas buvo priimtas, tačiau galėjo būti patvirtintas tik tuomet, kai bus pateiktas ordino projektas⁴⁷. 1928 m. gruodžio 20 d. posėdyje nutarta apdovanojimą pavadinti ne Šaulių žvaigžde, o Šaulių ordinu, be to, apdovanojimo juostelę daryti tautinės spalvos. Tiesa, galutinai spalvą parinkti buvo pavesta Centro valdybos prezidentui⁴⁸.

1929 m. birželio 24 d. Šaulių sąjunga ruošėsi minėti savo 10 metų sukaktį. Norint šventės metu apdovanoti pasižymėjusius šaulius buvo sku-

⁴³ Centro valdybos protokolai, 1922–1932 m., LCVA, f. 561, ap. 2, b. 158, l. 187.

⁴⁴ Protokolas Nr. 28, Protokolų knygos, Centro valdybos posėdžiai, 1925–1928 m., LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4331, l. 314.

⁴⁵ Protokolas Nr. 40, Protokolų knygos, Centro valdybos posėdžiai, 1925–1928 m., LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4331, l. 343.

⁴⁶ Priimtas Šaulių ordenas, *Lietuvis*, 1927 rugsėjo 16, Nr. 180, p. 3; Šaulių ordinas, *Trimitas*, 1927 rugsėjo 22, Nr. 37, p. 1185.

⁴⁷ Protokolas Nr. 3, Centro valdybos protokolai, 1922–1932 m., LCVA, f. 561, ap. 2, b. 158, l. 209; Šaulių ordenas „Šaulių Žvaigždė“, *Lietuvos aidas*, 1928 lapkričio 19, Nr. 238, p. 5; Ordenas „Šaulių Žvaigždė“, *Trimitas*, 1928 lapkričio 22, Nr. 47, p. 1539.

⁴⁸ Protokolas Nr. 4, Centro valdybos protokolai, 1922–1932 m., LCVA, f. 561, ap. 2, b. 158, l. 213.

6 pav. Šaulių žvaigždė (1929 m. projektas), pagaminta „Huguenin Frères et Co“. Sidabras. LNM

bama patvirtinti ordino statutą ir pagaminti ordino projektą⁴⁹. 1929 m. vasario 8 d. posėdyje buvo priimtas vieno laipsnio dviejų rūšių – su kardais ir be kardų – Šaulių žvaigždės pavyzdys. Ordinas turėjo būti gaminamas iš sidabro, o jo juostelė – žalia su baltais ruoželiais. Pirmos rūšies ordino su kardais spinduliai – auksiniai⁵⁰. Ordinas su kardais turėjo būti skirtas nusipelnusiems šauliams, kovojusiems su ginklu dėl Lietuvos nepriklausomybės, o be kardų – nusipelnusiems Šaulių sąjungai kultūros ir organizaciniame darbe⁵¹. Kitame, vasario 15 d., posėdyje Centro valdybos prezidiumas apžiūrėjo Šaulių žvaigždės ordino pavyzdžius, pagamintus Šveicarijos firmos „Huguenin Frères et Co Fabrique Niel, La Locle“ iš sidabro ir alpakos (sidabro nikelio: 60 % vario, 20 % nikelio ir 20 % cinko) metalų⁵². Šie pavyzdžiai šiuo metu saugomi Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje (6–7 vnt.), V. Kavaliausko rinkinyje ir Lietuvos nacionaliniame muziejuje⁵³ (6 pav.).

1929 m. balandžio 25 d. P. Rimša išsiuntė laišką firmai „Huguenin

⁴⁹ Š. s-gos ordenas, *Karys*, 1929 balandžio 25, Nr. 16, p. 266.

⁵⁰ Protokolas Nr. 22/4, CV prezidiumo nutarimai, 1929–1932 m., *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 651, l. 11.

⁵¹ Šaulių sąjungos 10 metų jubiliejaus ordenas, *Lietuvos keleivis*, 1929 kovo 3, Nr. 51, p. 3.

⁵² Protokolas nr. 23/5, CV prezidiumo nutarimai 1929–1932 m., *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 651, l. 12.

⁵³ Kavaliauskas V. *Už nuopelnus Lietuvai. 1918–1940 metų Lietuvos Respublikos ordinai ir medaliai*, p. 354, 356–357.

Frères et Co“ dėl būtinų pagamintų pavyzdžių pataisymų⁵⁴. Prieš pat Šaulių sąjungos šventę, 1929 m. birželio 5 d., Šaulių sąjungos pirmininkas A. Žmuidzinavičiaus firmai „Huguenin Frères et Co“ pateikė užsakymą pagaminti: 1) 300 vnt. Šaulių sąjungos („Societe de Tir“) apdovanojimų pagal P. Rimšos modelį: aukštis – 44 mm, balto metalo su emaliu, su šautuvu ir trimitu, reverse – su užrašu „Už nuopelnus“, su juostele, kitos detalės – pagal 1929 m. balandžio 23 d. P. Rimšos laišką. 2) 200 vnt. apdovanojimų tokio pat modelio, bet vietoje šautuvo su trimitu turi būti du sukryžiuoti kalavijai ir užrašas „Už narsumą“. Apdovanojimai sunumeruoti nuo 1 iki 300 ir nuo 1 iki 200. Visi ordinarai su dėžutėmis (kaina – 1,50 franko). Apdovanojimai Kauną turėjo pasiekti iki birželio 20 d. Jie turėjo būti pagaminti techniškai ir meniškai nepriekaištingai⁵⁵.

1929 m. birželio 17 d. Šaulių sąjungos valdyba kreipėsi į finansų ministrą su prašymu leisti be maito įvežti Šaulių sąjungos 10-mečio šventei Šveicarijoje pagamintų 500 Šaulių ordinų – 450 iš alpakos ir 50 sidabrinų, – kurie bus skirti daliniams. Iš apdovanotųjų atlygis nebus imamas⁵⁶. Tą pačią dieną Šveicarijos firmai „Huguenin Frères et Co“ pagal Šaulių žvaigždės pagaminimo sąskaitą buvo sumokėta 3528,25 lito⁵⁷. Vis dėlto, kaip aiškėja iš paskesnių dokumentų ir piniginių atsiskaitymų, šis užsakymas nebuvo įvykdytas⁵⁸, o pinigai sumokėti už bandomuosius pavyzdžius ir, matyt, dar kažką, nes suma pernelyg didelė.

1929 m. rugsėjo 3 d. Centro valdybos prezidiumas svarstė ir priėmė I ir II laipsnio Šaulių žvaigždės ordino pavyzdžius, pagamintus „Huguenin Frères et Co“ firmoje, su pataisomis⁵⁹. Bet tai nebuvo pabaiga. Prie Šaulių žvaigždės apdovanojimo vėl buvo grįžta 1930 m. vasario 21 d., kai Centro valdybos prezidiumas nutarė palikti tik vienos rūšies ir vieno laipsnio or-

⁵⁴ Sajauskas S. Petras Rimša ir Šveicarijos firma „Huguenin Frères & Co“, Nr. 2, p. 61–62.

⁵⁵ 10 metų šventė, 1929 m., *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 626, l. 33.

⁵⁶ Ten pat, l. 89.

⁵⁷ Šaulių sąjungos ūkio operacijų dienoraščiai, 1929 m., *LCVA*, f. 561, ap. 18, b. 389, l. 77; Pinigų žurnalas, 1929 m., *LCVA*, f. 561, ap. 6, b. 533, l. 99.

⁵⁸ Nors buvo planuoti du pinigų pervedimai, buvo padarytas tik vienas, vien 500 ordinų dėžučių būtų kainavusios apie 1443 litus (1,5 Šveicarijos franko tuo metu kainavo apie 2,8875 lito).

⁵⁹ Protokolas Nr. 37/19, Centro valdybos prezidiumo nutarimai 1929–1932 m., *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 651, l. 37.

diną „Už nuopelnus“ ir parengti naują ordino statuto projektą⁶⁰. 1930 m. kovo 21 d. Šaulių žvaigždės statute nurodyta, kad šis 2 rūšių ordinas keičiamas į vienos rūšies, vieno laipsnio ordiną⁶¹. Tačiau, nors statuto projektas ir buvo pakeistas, apdovanojimo projektas parengtas, o ordinams pagaminti numatyta skirti 6500 litų⁶², ir 1930 m. jie nebuvo pagaminti. Matyt, tokį sprendimą lėmė jau valstybės vidaus politika. 1930 m. visas dėmesys buvo sutelktas į Vytauto Didžiojo jubiliejinių metų šventimą, taip pat buvo parengtas naujas Lietuvos valstybės ordinų, medalių ir kitų pasižymėjimo ženklų įstatymas. Jis, kaip minėta, „Vyriausybės žiniuose“ buvo paskelbtas tik 1930 m. gruodžio 20 d. Tais metais buvo įsteigta ne tik Šaulių žvaigždė, bet ir Vytauto Didžiojo ordinas ir medalis, Žūstančiųjų gelbėjimo kryžius, Gedimino ordino medalis, pertvarkyta skautų apdovanojimų sistema.

Paskelbus Šaulių žvaigždės statutą, Šaulių sąjunga pateikė pirmąjį šių ordinų gamybos užsakymą. 1931 m. gegužės 7 d. už Šaulių žvaigždės ordino pagaminimą firmai „Huguenin Frères et Co“ buvo sumokėta 8578,68 lito⁶³. Iš viso 1931 m. Šaulių žvaigždės kainavo 13 129 litus⁶⁴. Kiek už šią sumą buvo pagaminta šių apdovanojimų, dokumentuose nenurodyta, bet aišku, kad jų užteko trejiems metams. 1933 m. rugpjūčio 19–22 d. firmai „Huguenin Frères et Co“ už naujų apdovanojimų pagaminimą buvo sumokėti 3432 litai, o prieš tai, rugpjūčio 14–16 d., Kauno muitinei – 132,75 lito⁶⁵. Dar kartą užsakyti Šaulių žvaigždės apdovanojimais buvo gauti 1935 m. rugpjūčio 5 d. Kauno muitinei sumokėtas muitas – 167,15 lito už 50 vnt. Šaulių žvaigždžių, o firmai „Huguenin Frères et Co“ rugsėjo 4–8 d. už 50 vnt. pervesta 1660,40 lito, gruodžio 31 d. šiai firmai dar kartą už 50 vnt. Šaulių žvaigždžių sumokėta 1657,85 lito⁶⁶. Tai buvo

⁶⁰ Protokolas Nr. 59/7, *ten pat*, l. 65.

⁶¹ Protokolas Nr. 13, Centro valdybos protokolai, 1922–1932 m., *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 158, l. 249.

⁶² Centro valdybos protokolai, 1922–1932 m., *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 158, l. 234.

⁶³ Pajamų išlaidų knyga, 1931 m., *LCVA*, f. 561, ap. 6, b. 453, l. 90.

⁶⁴ Šaulių sąjungos sąmata, 1933 m., *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 831, l. 8.

⁶⁵ Kasos pajamų išlaidų knyga, 1933 m., *LCVA*, f. 561, ap. 6, b. 91, l. 9; Piniginės apyskaistos nuorašai, 1933 m., *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 828, l. 33; LŠS dienoraštis, kasos knygų byla, 1933 m., *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 832, l. 48–49.

⁶⁶ Kasos knyga, 1935 m., *LCVA*, f. 561, ap. 6, b. 111, l. 68, 79, 109; Ūkio žurnalas, 1935 m., *LCVA*, f. 561, ap. 6, b. 112, l. 135, l. 157–158, l. 225.

paskutinis apdovanojimų užsakymas užsienyje.

1936 m. pabaigoje Šaulių sąjunga kreipėsi į Kaune esančią antspaudo ir graviūrų firmą „Gravelit“ su prašymu pagaminti Šaulių žvaigždės apdovanojimų. Gruodžio 23 d. iš graverio Antano Pranskevičiaus buvo gauta 300 litų sutarties įvykdymo garantija⁶⁷. Kokia sudaryta sutartis, neaišku, bet joje tikrai buvo nurodytas terminas, iki kada apdovanojimai turėjo būti pagaminti, nes už laiku neįvykdytą užsakymą buvo skirta 80 litų bauda. 1937 m. „Gravelit“ firma pagamino 120 Šaulių žvaigždžių ir

liepos 20 d. už atliktą darbą buvo sumokėta 2990 litų (7 pav.)⁶⁸. 1938 m. rugsėjo 5 d. iš firmos „Gravelit / Graviūros“ įsigyta 50 vnt. Šaulių žvaigždės apdovanojimų⁶⁹ ir už juos rugsėjo 26 d. buvo sumokėta 1150 litų⁷⁰. 1939 m. buvo numatyta pasigaminti 200 vnt. Šaulių žvaigždžių⁷¹, tačiau tai nebuvo įgyvendinta. 1939 m. vasario 24 d. „Graviūrai“ už 100 vnt. Šaulių žvaigždžių buvo sumokėta 2300 litų, o gruodžio 22 d. už 50 vnt. Šaulių žvaigždės ordinų su kaspinais ir dėžutėmis – 1247,50 lito⁷².

Iš archyvinių šaltinių sužinome, kad mintis įsteigti apdovanojimą kilo dar 1926 m. Iš pradžių ketinta apdovanojimą pavadinti Aušros žvaigžde,

7 pav. Šaulių žvaigždė (1936–1939 m. pavyzdžio), pagaminta firmos „Gravelit / Graviūros“, 1937 m. įteikta Stasiui Lozoraičiui. LNM

⁶⁷ Ūkio žurnalas, 1936 m. gruodis, *LCVA*, f. 561, ap. 6, b. 156, l. 34–35.

⁶⁸ Ūkio žurnalas, 1937 m. sausis–spalis, *LCVA*, f. 561, ap. 6, b. 186, l. 226; Štabo ūkio žurnalas, 1937 m., *LCVA*, f. 561, ap. 6, b. 217, l. 27; Pinigų reikalavimas ir apyskaitos, 1937 m., *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 946, l. 157.

⁶⁹ Ūkio žurnalas, 1938 m., *LCVA*, f. 561, ap. 6, b. 291, l. 24.

⁷⁰ Ūkio žurnalas, 1938 m., *LCVA*, f. 561, ap. 6, b. 302, l. 178; Kasos knyga, 1938 m., *LCVA*, f. 561, ap. 6, b. 301, l. 86.

⁷¹ Ūkio skyriaus įvairūs raštai, 1939 m., *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 4533, l. 128.

⁷² Kasos knyga, 1939 m., *LCVA*, f. 561, ap. 6, b. 368, l. 21, 140.

bet jau 1927 m. nutarta jam suteikti Šaulių žvaigždės pavadinimą. Apie A. Astiko minimą siūlymą įsteigti Bitės ordiną jokiuose protokoluose nerašoma. Pirmosios Šaulių žvaigždės 1931–1935 m. buvo pagamintos ne Lietuvoje, o Šveicarijoje, „Huguenin Frères et Co“ firmoje. Vėliau, 1937–1939 m., apdovanojimai gaminti Kaune, graverių A. Pranskevičiaus ir Edvardo Kelbausko firmoje „Gravelit“, kuri 1938 m. viduryje pakeitė pavadinimą į „Graviūra“. Lietuvoje buvo pagaminta 320 šių apdovanojimų. Viena Šaulių žvaigždė kainavo 23 litus, o speciali dėžutė – 1,95 lito. Tokia pačia kaina – už 25 litų – Šaulių žvaigždės buvo parduodamos ir jas pametusiams ar kitu būdu praradusiems⁷³. Kiek buvo pagaminta apdovanojimų Šveicarijoje, archyvinuose šaltiniuose nenurodyta. Žinoma tik, kad 1935 m. pagaminta 100 vnt., o vienos Šaulių žvaigždės kaina buvo apie 33,18 lito. Labai tikėtina, kad 100 vnt. pagaminta ir 1933 m., bet vieneto savikaina buvo kiek didesnė – 34,32 lito. Sunkiausia nustatyti, kiek apdovanojimų buvo pagaminta 1931 m. Tačiau žinant, kad 1933–1939 m. buvo pagaminta 520 apdovanojimų, o iš viso apdovanota apie 850 asmenų (žr. 1 lentelę)⁷⁴, 1931 m. galėjo būti pagaminta apie 350 vnt. Šaulių žvaigždžių⁷⁵. Tuomet pirmųjų apdovanojimų vieneto savikaina buvo apie 37,5 lito. Iš viso „Huguenin Frères et Co“ firmoje 1931–1935 m. buvo pagaminta apie 550 Šaulių žvaigždžių. Pažymėtina, kad apdovanojimų juostelių dėl nepakankamos kokybės ir kitų priežasčių buvo galima įsigyti atskirai. Šiomis juostelėmis Kaune, Laisvės al. 11, prekiaavo Chaimas Dembovičius. Iš jo Šaulių sąjunga 1932 m. gegužės mėn. pirko 14 cm Šaulių žvaigždės juostelę ir sumokėjo 0,80 lito⁷⁶. Tokio ilgio juostelės užtenka dviem apdovanojimams.

⁷³ Kasos knyga, 1938 m., LCVA, f. 561, ap. 6, b. 301, l. 3; Ūkio žurnalas, 1940 m., LCVA, f. 561, ap. 6, b. 427, l. 5.

⁷⁴ Dar 60 asmenų buvo įtraukti į apdovanojimų sąrašus 1940 m., bet apdovanojimai įteikti nebuvo.

⁷⁵ Kad buvo pagamintas ne mažesnis kiekis, rodo ir 1931–1933 m. apdovanojimų asmenų skaičius.

⁷⁶ LŠS Ūkio skyriaus pinigų apyskaitų nuorašai, 1932 m., LCVA, f. 561, ap. 6, b. 476, l. 42.

1 lentelė. Pagamintų Šaulių žvaigždės apdovanojimų ir jais apdovanojusių skaičius

Metai / gamintojas	Pagamintų apdovanojimų kiekis, vnt.	Apdovanojusių skaičius pagal V. Kavaliausko sąrašą ⁷⁷	Apdovanojusių skaičius, archyviniais duomenimis
„Huguenin Frères et Co“			
1931	~350	190	197 ⁷⁸
1932	–	73	79 ⁷⁹
1933	100	70	
1934	–	65	68 ⁸⁰
1935	100	66	65 ⁸¹
1936	–	48	
Iš viso ~550			
„Gravelit / Graviūra“			
1937	120	58	
1938	50	92	
1939	150	167	
1940 ⁸²	–	(60)	
Iš viso 320			
Bendras kiekis ~870		Iš viso 829	

Sudaryta autoriaus

Pagrindinis požymis, pagal kurį galima atskirti abiejų gamintojų apdovanojimus, nurodytas A. Astiko ir V. Kavaliausko, – skirtingas taškų skaičius šaulių skyde (37 ir 49) ir apdovanojimo storis. M. Aurimas rašė, kad „Huguenin“ firma gamino 50,4 x 45 mm, o „Graviūra“ – 48 x

⁷⁷ Kavaliauskas V. *Už nuopelnus Lietuvai. 1918–1940 metų Lietuvos Respublikos ordinai ir medaliai*, 2 d., p. 556–573.

⁷⁸ Šaulių žvaigždės I apdovanojimo byla, 1931 m., LCVA, f. 561, ap. 2, b. 761, l. 1.

⁷⁹ Šaulių žvaigždės apdovanojimo byla, 1932 m., LCVA, f. 561, ap. 2, b. 791 l. 46–49.

⁸⁰ Ūkio žurnalas, 1934–1935 m., LCVA, f. 561, ap. 6, b. 492, l. 20.

⁸¹ Ten pat, l. 43.

⁸² Apdovanojimai nebuvo įteikti.

8 pav. Šaulių žvaigždės raitelio skirtumai: a) „Huguenin Frères et Co“; b) „Gravelit / Graviūros“

44,7 mm dydžio ženklus. Tačiau toks gamintojų atpažinimo būdas labai nepatogus ir nepraktiškas, nes iliustracijose šie skirtumai beveik neįžiūrimi.

Šveicarijoje ir Lietuvoje pagamintus apdovanojimus galima atskirti pagal kitus, gerokai aiškiau matomus, požymius. Pirmiausia akivaizdūs raitelio atvaizdo skirtumai: „Huguenin Frères et Co“ firmos pagamintuose apdovanojimuose žirgo uodega beveik vientisa, o „Graviūros“ – nenatūraliai išsišakojusi į keturias dalis. Kitas požymis – gūnios galai: šveicarų gamybos apdovanojime jie lekiant žirgui, kaip ir turėtų būti, nukreipti į užpakalines žirgo kojas, o lietuvių – nenatūraliai nuleisti tiesiai į apačią (8 pav.). Galima pridėti ir jau minėtus šaulių skydo skirtumus: „Huguenin Frères et Co“ firmos pagamintuose apdovanojimuose viršutinėje šaulių ženklo eilutėje pavaizduoti keturi, o „Graviūros“ – šeši taškai. Ženklų dydžio skirtumai labai neženklūs. Lietuvos nacionaliniame muziejuje saugoma po du kiekvieno gamintojo ženklus: „Huguenin Frères et Co“ firmos – 48,0 x 45,2 mm ir 48,5 x 45,8 mm dydžio ir „Graviūros“ – 49,1 x 45,2 mm ir 49,5 x 45,7 mm dydžio. Tai rodo, kad jie gali būti įvairaus dydžio, bet aišku, kad Kaune buvo gaminami šiek tiek didesni ženklai.

Atsakymą į klausimą, iš kokio metalo buvo gaminama Šaulių žvaigždė, randame apdovanojimo statute ir ženklo aprašymuose, kuriuose nurodoma, kad Šaulių žvaigždė gaminama iš balto metalo⁸³. Tai patvirtintų ir žinomas 1929 m. apdovanojimų užsakymas, kai dauguma Šaulių žvaigždžių turėjo būti pagamintos iš balto metalo – alpakos, arba nau-

⁸³ Lietuvos valstybės ordinų, medalių ir kitų pasižymėjimo ženklų įstatymas, *Vyriausybės žinios*, 1930 gruodžio 20, Nr. 343, p. 22; Šaulių Žvaigždė, *Trimitas*, 1931 sausio 15, Nr. 3, p. 47.

jasidabrio (kaip dabar dažniau šis metalas vadinamas). Nors šiame metale sidabro nėra, bet išoriškai jis labai panašus į sidabrą. Kad būtų dar panašesnis į sidabrą, metalas buvo papildomai dar dengiamas ir sidabro danga. Pažvelgus į šiuos apdovanojimus, ypač pagamintus Kaune, aiškiai matyti, kad sidabrinė tik jų danga. Tad Šaulių žvaigždė yra pagaminta iš sidabruotos alpakos.

Atskirai būtina išsiaiškinti, kas buvo Šaulių žvaigždės projekto autorius. V. Kavaliauskas nurodė, kad apdovanojimo autoriumi yra pasiskelbęs P. Rimša, kuris 1938 m. Niujorke vykusioje autorinėje parodoje demonstravo Šaulių žvaigždės projektą⁸⁴. Tai patvirtintų ir žinomas 1929 m. balandžio 23 d. P. Rimšos laiškas firmai „Huguenin Frères et Co“, iš kurio sužinome, kad P. Rimša prižiūrėjo Šaulių žvaigždės gamybą ir keitė jos projektą⁸⁵. Apie P. Rimšos modelį laiške firmai „Huguenin Frères et Co“ 1929 m. birželio 5 d. rašė ir A. Žmuidzinavičius. Apie tai, kad P. Rimša pagamino Šaulių žvaigždės projektą, rašyta ir to meto spaudoje⁸⁶. Vis dėlto archyvinuose šaltiniuose yra ir kitų duomenų. Jau minėta, kad 1927 m. rugsėjo 13 d. pirmąjį apdovanojimo projektą pateikė majoras J. Kazitėnas-Kaziutis. Pagal išvaizdos aprašymą su padarytais Centro valdybos pagedaujamaiais pataisymais šis apdovanojimas būtų labai panašus į Šaulių žvaigždę. Be šio fakto, pinigų žurnale randame įrašą, kad 1929 m. kovo 8 d. A. Kairiui už Šaulių ordino pavyzdžio piešinį buvo sumokėta 80 litų⁸⁷. Labiausiai tikėtina, kad tai buvo dailininkas Antanas Kairys (1903–1988), 1921–1924 m. mokėsis Kauno meno mokyklos Bendrojo lavinimo skyriuje, o 1924–1927 m. – tapybos studijoje pas Adomą Varną, bet menininko (tapytojo) vardo negavęs⁸⁸. Apie tokią išmoką P. Rimšai už Šaulių žvaigždės projekto parengimą duomenų nepavyko rasti, nors apie sumokėtą honorarą už Šaulių žvaigždės medalio projekto parengimą yra. Atsižvelgiant

⁸⁴ Kavaliauskas V. *Už nuopelnus Lietuvai. 1918–1940 metų Lietuvos Respublikos ordinais ir medaliai*, p. 354.

⁸⁵ Sajauskas S. Petras Rimša ir Šveicarijos firma „Huguenin Frères & Co“, Nr. 2, p. 61.

⁸⁶ Kronika, 7 meno dienos, 1929 gegužės 11, Nr. 40, p. 18; Šaulių žvaigždė, *Lietuvos aidas*, 1930 gruodžio 31, Nr. 297, p. 8.

⁸⁷ Pinigų žurnalas, 1929 m., *LCVA*, f. 561, ap. 6, b. 533, l. 75.

⁸⁸ Ramonienė D. *Kauno meno mokyklos mokinių sąvadas*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006, p. 82–83.

į pateiktos informacijos eiliškumą galima manyti, kad 1927 m. pateiktą mjr. J. Kazitėno-Kaziučio projektą pagal Centro valdybos pageidavimus 1929 m. nupiešė A. Kairys, bet iš Šveicarijos gautus pirmuosius pavyzdžius pakoregavo P. Rimša. Tai patvirtina ir viena 1929 m. balandžio 17 d. paskelbta žinutė: „[B]us apdovanoti ordinu Šaulių Žvaigždė, kurio projektą C. valdyba jau priėmė ir [kuris], skulp. P. Rimšai jį iškoregavus, greitai laiku bus atiduotas gaminti.“⁸⁹ P. Rimša, pamatęs pirmuosius pagamintus pavyzdžius, atsisakė žalią emalį skaidančio dvigubo rėmelio, o kitoje pusėje esantį užrašą „UŽ NUOPELNUŠ“ perskyrė į dvi eilutes⁹⁰. Vėliau P. Rimša buvo priverstas dar kartą pakoreguoti antrąją pusę ir vietoje raidės N ir paliktoje numeriui vietoje įdėti datą – 1930. Tad Šaulių žvaigždės piešinio autorius yra A. Kairys, o modelio – P. Rimša.

Kartu su Šaulių žvaigžde apdovanojami gaudavo ir apdovanojimo dokumentą. Kaip rašo V. Kavaliauskas, apdovanojimo diplomo dailininkas yra A. Žmuidzinavičius, o 1938–1940 m. buvo teikiamas naujo pavyzdžio diplomas, sukurtas dailininko Jono Juozo Burbos (1907–1952)⁹¹. Apie pirmąjį apdovanojimo dokumentą archyvinėse bylose duomenų rasti nepavyko. Tačiau apie antrąjį rašoma, kad 1936 m. birželio 25 d. posėdyje buvo nutarta dailininko J. Burbos nupieštą Šaulių žvaigždės diplomo projektą priimti, o senojo pavyzdžio diplomo toliau nebenaudoti⁹². 1936 m. rugpjūčio 4 d. J. Burbai už Šaulių žvaigždės diplomo piešinį buvo sumokėta 200⁹³, o rugpjūčio 13 d. litografijai „Pressa“ už atspausdintus 500 Šaulių žvaigždės diplomų – 750 litų⁹⁴. Tad naujo pavyzdžio diplomai buvo teikiami ne nuo 1938, o nuo 1936 m.

1954 m. išėivijoje atkūrus Šaulių sąjungą – Lietuvos šaulių sąjungą

⁸⁹ Šauliai smarkiai ruošiasi savo sukaktuvių šventei, *Diena*, 1929 balandžio 17, Nr. 9, p. 5.

⁹⁰ Sajauskas S. Petras Rimša ir Šveicarijos firma „Huguenin Frères & Co“, Nr. 2, p. 61.

⁹¹ Kavaliauskas V. *Už nuopelnus Lietuvai. 1918–1940 metų Lietuvos Respublikos ordinai ir medaliai*, p. 356.

⁹² Protokolas Nr. 9, Šaulių sąjungos tarybos posėdžių protokolai, 1936 m., *LCVA*, f. 561, ap. 18, b. 393, l. 1; Protokolas Nr. 9, Protokolų knyga, 1935–1940 m., *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 956, l. 30; CV bylos, posėdžių protokolai, 1933–1940 m., *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 4528, l. 68.

⁹³ Ūkio žurnalas, 1936 m. sausis–lapkritis, *LCVA*, f. 561, ap. 6, b. 158, l. 139; Kasos knyga, 1936 m., *LCVA*, f. 561, ap. 6, b. 157, l. 56.

⁹⁴ Ūkio žurnalas, 1936 m. sausis–lapkritis, *LCVA*, f. 561, ap. 6, b. 158, l. 146; Kasos knyga, 1936 m., *LCVA*, f. 561, ap. 6, b. 157, l. 59.

tremtyje – kartu buvo atkurtas ir Šaulių žvaigždės apdovanojimas. Pirmą kartą ten apdovanojimas buvo įteiktas 1958 m. Iš viso iki 1991 m. juo buvo apdovanota daugiau kaip 100 asmenų. Tačiau, skirtingai nei Lietuvoje, išeivijoje apdovanojimas buvo skiriamas ir teikiamas ne Šaulių šventės dieną, o per vietos rinktinių, kuopų ir būrių šventes. Šaulių žvaigždė tapo ne atskiru, o aukštesnio laipsnio šaulių apdovanojimu, kuris dažnai buvo skiriamas tiems, kurie jau buvo apdovanoti Šaulių žvaigždės medaliu. Šio apdovanojimo buvo pakeistas ir pavadinimas. Jis tapo Šaulių žvaigždės ordinu. Tačiau dėl to šie Šaulių sąjungos apdovanojimai netapo garbingesni. Priešingai, daug apdovanojimų buvo įteikta ne už nuopelnus, o švenčiant asmenų arba organizacijų sukaktis. Taip pat buvo ir tokių, kurie buvo apdovanoti už paaukotus pinigus ar įsigytas uniformas⁹⁵.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę buvo atkurtas ir Šaulių žvaigždės apdovanojimas. Iki 2003 m. jis buvo valstybinis, šiuo metu yra Krašto apsaugos ministerijos žymuo. Tačiau dabartinis Šaulių žvaigždės statusas yra sunkiai nusakomas. Šaulių sąjunga šiuo metu turi naują trijų laipsnių pasižymėjimo ženklą „Už nuopelnus Šaulių sąjungai“, o tai atkartoja Šaulių žvaigždės, kuri buvo tik vieno laipsnio⁹⁶, tradiciją.

Lietuvos šaulių sąjungos apdovanojimai: Šaulių žvaigždės medalis

Spaudoje apie Šaulių žvaigždės medalio įsteigimą pirmą kartą paskelbta 1939 m. sausio 27 d., parašius, kad „jubiliejinių metų proga taryba nutarė įvesti Šaulių žvaigždės medalį, kurio projektą paruošė dailininkas P. Rimša. Tuo medaliu bus apdovanota daug šaulių“⁹⁷. Oficialiai apie šio apdovanojimo įsteigimą „Vyriausybės žiniose“ buvo pranešta 1939 m. liepos 17 d. Jose rašoma, kad Šaulių žvaigždės medalis yra garbės ženklas pasižymėjusiems šauliams ir kitiems asmenims, nusipelnusiems Šaulių sąjungai, pagerbti. Medalis yra bronzinis. Vienoje jo pusėje pavaizduoti:

⁹⁵ Grinius A. LŠST centro valdybos pirmasis posėdis, *Karys*, 1988, Nr. 2, p. 86.

⁹⁶ Kurdama naują apdovanojimų sistemą, Šaulių sąjunga galėjo įvesti trijų laipsnių Šaulių žvaigždės apdovanojimą, bet to nebuvo padaryta. Įsteigus pasižymėjimo ženklą „Už nuopelnus Šaulių sąjungai“, senojo apdovanojimo reikėtų atsisakyti arba būtina sutvarkyti jo skyrimo nuostatus ir eiliškumą Šaulių sąjungos apdovanojimų sistemoje.

⁹⁷ Įvestas Šaulių Žvaigždės medalis, *Lietuvos aidas*, 1939 sausio 27, Nr. 43, p. 6.

9 pav. Šaulių žvaigždės medalis specialioje dėžutėje. 1939 m. P. Rimšos projektas. LNM

ąžuolo lapų vainike šaulių ženklas su sukryžiuotais šautuvu ir trimitu, viršuje – Šaulių žvaigždė, apačioje – pelėda ant knygos, kitoje pusėje: viršuje – data 1919–1939, apačioje – laurų vainiku apjuosta sodyba, viduryje – saulės spindulių fone užrašas „Dirbk ir budėk Lietuvos garbei“. Kaspinas – žalias su baltomis juostelėmis kraštuose (9 pav.).

Šaulių žvaigždės medaliu apdovanojami Šaulių sąjungos pareigūnai ir kiti šauliai, pasižymėję, atlikdami savo pareigas, sąžiningumu, uolumu ir ištvermingumu⁹⁸. „Vyriausybės žinių“ informacija buvo perspausdinta „Trimite“.⁹⁹ Apie įsteigtą naują apdovanojimą buvo pranešta ir „Lietuvos aide“¹⁰⁰. Pirmasis apdovanojimas kaip pirmajam Garbės šauliui liepos 10 d. buvo įteiktas Lietuvos Respublikos prezidentui A. Smetonai¹⁰¹.

Beveik visuose straipsniuose ir knygose apie Šaulių žvaigždės medalia istoriją dažniausiai apsiribojama apdovanojimo aprašymu ir nuoroda, kad tarpukario Lietuvoje juo iš viso buvo apdovanoti 2083 asmenys. Iki

⁹⁸ Lietuvos valstybės ordinų, medalių ir kitų pasižymėjimo ženklų įstatymo pakeitimas, *Vyriausybės žinios*, 1939 liepos 17, Nr. 652, p. 1.

⁹⁹ Šaulių Žvaigždės medalis, *Trimitas*, 1939 liepos 13, Nr. 28, p. 673a.

¹⁰⁰ Visa eilė apdovanojimų Šaulių Žvaigždės medaliu, *Lietuvos aidas*, 1939 liepos 13, Nr. 367, p. 5; Įstatyminiai nuostatai apie Šaulių Žvaigždės medalį, *Lietuvos aidas*, 1939 liepos 17, Nr. 376, p. 5.

¹⁰¹ Respublikos prezidentui įteiktas Šaulių Žvaigždės medalis, *Lietuvos aidas*, 1939 liepos 11, Nr. 361, p. 8.

šiol kiek plačiau apdovanojimo istorija buvo pateikta tik V. Kavaliausko darbuose¹⁰². Vis dėlto ir juose daugiausia dėmesio skirta apdovanojimo ir jo dokumento aprašymui, taip pat informacijai, susijusiai su medaliao teikimu apdovanotiesiems. Pažymėtina, kad V. Kavaliauskas, kaip ir A. Astikas, nenurodė, kas buvo šių medalių gamintojas. Tačiau būtina išskirti kelias naujas V. Kavaliausko mintis. Pirmiausia autorius rašo, kad medalis buvo įsteigtas, siekiant pagerbti žemesnio rango šaulius. Antra – kad vienintelis reikalavimas kandidatams buvo 5 metus priklausyti Šaulių sąjungai. Trečia, galima spėti, – kad apdovanojimo dokumento dailininkas buvo tas pats P. Rimša¹⁰³. Vis dėlto šioms savo mintims pagrįsti autorius nepateikė jokių šaltinių.

Deja, bet visose publikacijose žinių apie Šaulių žvaigždės medaliao istoriją yra labai mažai. Mes iki šiol nežinojome, kiek buvo pagaminta medalių, kokia jų savikaina, kiek buvo sumokėta dailininkui už medaliao projektą, kiek buvo pagaminta diplomų ir kas jų autorius. Į visus šiuos klausimus atsakymų reikia ieškoti archyvuose šaltiniuose.

Šaulių žvaigždės medalių įsteigti buvo nutarta 1939 m. sausio 19 d. Centro valdybos posėdyje. Tai buvo aiškinama taip: „Šauliniam darbui plečiantis būtina išskirti didesnę dalį pasižymėjusių šaulių. Vien Šaulių Žvaigždės tam neužtenka. Sąjungos 20-mečio proga reikalinga steigti medalių, kuriuo reikia žymėti eilinius nusipelnčius šaulius. Tokio medaliao pavadinimas būtų Šaulių žvaigždės medalis.“¹⁰⁴ Kartu buvo aptarta ir medaliao išvaizda: „Medalyje turėtų būti: a) šaulių ženklas su šautuvu ir trimitu, b) Šaulių žvaigždės miniatiūra, c) sąjungos įsteigimo ir 20-mečio jubiliejiniai metai, d) trumpas šūkis iš VI. Putvinskio raštų, e) medaliao juostelė, kaip Šaulių žvaigždės, bet be raudonos linijos. Meda-

¹⁰² Kavaliauskas V. *Už nuopelnus Lietuvai. 1918–1940 metų Lietuvos Respublikos ordinai ir medaliai*, p. 365–367; Kavaliauskas V. Tarpukario Lietuvos šaulių garbės ženklai, *Lietuvos šaulių sąjunga valstybės ir visuomenės tarnyboje, 1919–2004*, p. 154–156; Kavaliauskas V. *Lietuvos garbės kodas: ženklai, istorija ir žmonės*, p. 193–194.

¹⁰³ Kavaliauskas V. *Už nuopelnus Lietuvai. 1918–1940 metų Lietuvos Respublikos ordinai ir medaliai*, p. 365–366.

¹⁰⁴ Protokolas Nr. 1/31, Šaulių sąjungos tarybos protokolų knyga, 1935–1940 m., LCVA, f. 561, ap. 2, b. 956, l. 80; Centro valdybos posėdžių protokolai, 1933–1940 m., LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4528, l. 134.

lis bronzinis.¹⁰⁵ Šio medalio projektą parengti nutarta pakviesti dailininką P. Rimšą, kuriam būtų pavesta ir medalio gaminimo priežiūra.

1939 m. gegužės 19 d. posėdyje buvo nuspręsta skulptoriui P. Rimšai už medalio meninį parengimą sumokėti 3000 litų¹⁰⁶, taip pat užsakyti Šveicarijos firmoje „Huguenin Frères et Co Fabrique Niel, La Locle“ pagaminti 10 000 bronzinių medalių pasiūlyta kaina – po 1,35 lito už vieną – ir dar derėtis dėl nuolaidos¹⁰⁷. Tų pačių metų rugsėjo 1 d. posėdyje nutarta atspausdinti 5000 Šaulių žvaigždės medalio diplomų pagal dailininko J. Burbos projektą ir šiam reikalui skirti 750 litų¹⁰⁸. 1939 m. rugsėjo 2 d. Šaulių sąjungos Ūkio skyrius kariuomenės tiekimo viršininkui pranešė, kad Šaulių žvaigždės medaliai, birželio 6 d. užsakyti Šveicarijoje, – 5000 vnt. – jau gauti¹⁰⁹. Šaulių sąjungos ūkio žurnale nurodoma, kad 4997 Šaulių žvaigždės medaliai su dėžutėmis iš „Huguenin Frères et Co“ gauti 1939 m. rugsėjo 28 d.¹¹⁰ Tų pačių metų spalio 14 d. Šveicarijos firmai už medalių pagaminimą sumokėta 5370,31 lito¹¹¹. Kauno muitinei už medalius papildomai dar buvo sumokėtas 23,25 lito muitas. 1939 m. gruodžio 30 d. buvo gauta nauja medalių siunta – 2002 vnt.¹¹² Už šiuos medalius buvo sumokėta 2190,40 lito ir 17,75 lito Kauno muitinei¹¹³. 1940 m. Šaulių sąjungos ūkio žurnale ir kasos knygoje randame įrašus, kad 1940 m. liepos 9 d. ekspedicijos ir maitintojų kontorai „Frenkel, Šauchet ir B-vei“ (Laivės al. 76, Kaunas) už Šaulių žvaigždės medalius sumokėtas 3225 litų maitintojų

¹⁰⁵ Ten pat.

¹⁰⁶ Pirmoji honoraro dalis už Šaulių žvaigždės medalio modelį P. Rimšai buvo sumokėta dar 1939 m. gegužės 11 d. – 2000 Lt, antroji – 1000 Lt – 1939 m. rugsėjo 26 d., dar 406,80 Lt – už kelionę į Šveicariją (dienpinigių): Kasos knyga, 1939 m., LCVA, f. 561, ap. 6, b. 368, l. 60–61, l. 110.

¹⁰⁷ Protokolas Nr. 5/35, Šaulių sąjungos tarybos protokolų knyga, 1935–1940 m., LCVA, f. 561, ap. 2, b. 956, l. 95; Centro valdybos posėdžių protokolai, 1933–1940 m., LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4528, l. 146.

¹⁰⁸ Protokolas Nr. 7/37, Šaulių sąjungos tarybos protokolų knyga, 1935–1940 m., LCVA, f. 561, ap. 2, b. 956, l. 104; Centro valdybos posėdžių protokolai, 1933–1940 m., LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4528, l. 150.

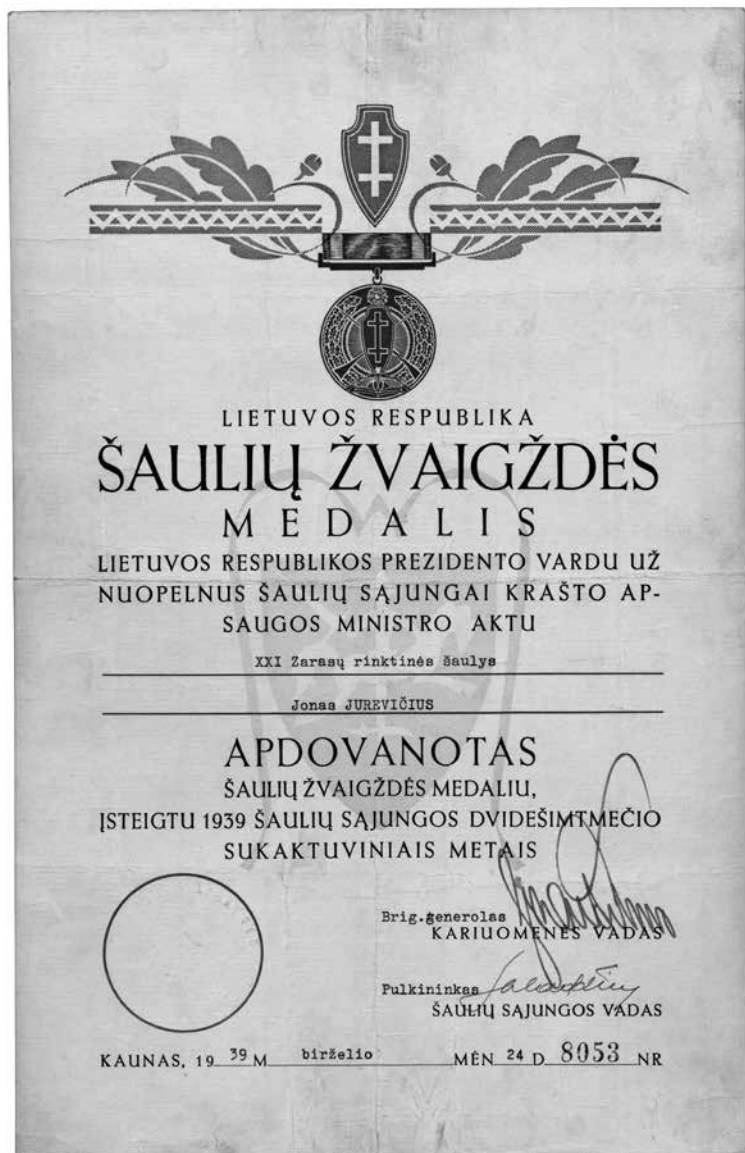
¹⁰⁹ Ūkio skyriaus įvairūs raštai, 1939 m., LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4533, l. 95.

¹¹⁰ Ūkio žurnalas, 1939 m., LCVA, f. 561, ap. 6, b. 348 l. 37.

¹¹¹ Kasos knyga, 1939 m., LCVA, f. 561, ap. 6, b. 368 l. 118.

¹¹² Ūkio žurnalas, 1939 m., LCVA, f. 561, ap. 6, b. 348, l. 46.

¹¹³ Pajamų-išlaidų apyskaita, 1939 m., LCVA, f. 561, ap. 6, b. 333 l. 31.

10 pav. Šaulių žvaigždės medalio diplomas, išduotas 1939 m. birželio 24 d. šauliui Jonui Jurevičiui. Dailininkas J. Burba

mokestis, už medalių persiuntimą – 49,30 lito, o rugpjūčio 5 d. tai pačiai bendrovei – 180,25 lito už Šaulių žvaigždės medalių persiuntimą¹¹⁴.

Tad archyviniai duomenys patvirtina V. Kavaliausko mintį, kad Šaulių žvaigždės medalio įsteigimą lėmė sąjungos 20-mečio minėjimas ir noras pagerbti eilinius sąjungai nusipelnčius šaulius. Tačiau apie tai, kad medaliu bus apdovanoti tik 5 metus Šaulių sąjungos nariais buvę asmenys, nei protokoluose, nei apdovanojimų įstatyme neužsimenama. Negalima sutikti ir dar su vienu V. Kavaliausko pateiktu teiginiu, kad tai buvo vietinis Šaulių sąjungos apdovanojimas¹¹⁵. Pagal įstatymą, tai buvo valstybinis apdovanojimas ir skirtas ne tik šauliams. Iš archyvinių duomenų paaiškėjo, kad diplomo dailininkas buvo ne P. Rimša, o J. Burba. Taip pat sužinome, kad pirmieji medaliai iš Šveicarijos buvo gauti tik rugsėjį ir tą patį mėnesį buvo užsakyta atspausdinti apdovanojimo dokumentus. Tad nors diplomuose ir įrašyta 1939 m. birželio 24 d. data, apdovanojimai ir diplomai buvo įteikti ne anksčiau kaip rugsėjo mėnesį. Išimtis galėjo būti tik prezidentui A. Smetonai įteiktas bandomojo pavyzdžio medalis.

1939 m. iš viso buvo gauta 7000 pagamintų medalių, kurių vieno kaina buvo apie 1,08 lito. Į apskaitą nepatekęs vienas medalis turėjo būti gautas anksčiau kaip bandomasis pavyzdys, o 1940 m. vasarą – dar apie 3000 medalių. Tad iš viso, kaip ir planuota, buvo pagaminta 10 000 Šaulių žvaigždės medalių. Tačiau, kaip žinoma, medaliais buvo apdovanoti tik 2083 asmenys, ir visi 1939 m. Po metų, 1940 m. birželio 24 d., švenčiant Šaulių sąjungos įkūrimo sukaktį, turėjo būti apdovanoti dar 885 asmenys, bet birželio 15 d. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, to jau nebuvo padaryta. Jei medalių buvo pagaminta tiek daug, kyla klausimas, kodėl tiek mažai buvo apdovanotų. Galima tik numanyti, kad rinktinės ir būriai labai vangiai teikė kandidatų apdovanoti pavardes. Apie pagamintų, bet neįteiktų medalių tolesnį likimą duomenų aptikti nepavyko. Tikėtina, kad jie, kaip ir daugumos kitų organizacijų nepanaudoti ženklai, buvo sunaikinti. Svarbu ištaisyti ir dar vieną literatūroje įveltą klaidą, nes ji jau cituojama ir kitų autorių. Remdamasis Nacionaliniame M. K. Čiurlionio

¹¹⁴ Kasos knyga, 1940 m., LCVA, f. 561, ap. 6, b. 428, l. 73, 78; Ūkio žurnalas, 1940 m., LCVA, f. 561, ap. 6, b. 427, l. 145, 155.

¹¹⁵ Kavaliauskas V. *Už nuopelnus Lietuvai. 1918–1940 metų Lietuvos Respublikos ordinais ir medaliai*, p. 365.

dailės muziejuje saugomu dailininko P. Rimšos dokumentų archyvu ir jo susirašinėjimo su firma „Huguenin Frères et Co“ dokumentais, Stanislovas Sajauskas padarė išvadą, kad už paskutinę Šaulių žvaigždės medalių siuntą nebuvo atsiskaityta ir tai buvo „apmaudžiai liūdnas faktas“¹¹⁶. Tačiau S. Sajauskas rėmėsi 1940 m. liepos 2 d. Šveicarijos firmai rašytu P. Rimšos laišku, o už medalius buvo sumokėta liepos 9 d. Tad Šaulių sąjunga su „Huguenin Frères et Co“ firma visiškai atsiskaitė.

1954 m. išeivijoje susikūrus Lietuvos šaulių sąjungai tremtyje, Šaulių žvaigždės medalis taip pat buvo atkurtas. Tačiau šiam apdovanojimui jau buvo suteikta visai kita prasmė. Išeivijoje Šaulių žvaigždės medalis tapo žemesnio laipsnio šaulių apdovanojimu. O tarpukario Lietuvos Respublikoje tai pirmiausia buvo jubiliejinis Šaulių sąjungos 20-mečio apdovanojimas, įteiktas daugumai tų, kurie jau anksčiau buvo apdovanojami Šaulių žvaigžde. Tai turėjo būti apdovanojimas, skirtas visiems pasižymėjusiems šauliams, juo galėjo būti apdovanotas kas šeštas Šaulių sąjungos narys¹¹⁷.

¹¹⁶ Sajauskas S. Petras Rimša ir Šveicarijos firma „Huguenin Frères & Co“, p. 62; *Petro Rimšos kūrinių kolekcija Edmundo Armoškos rinkiniuose* [sudarytojas ir teksto autorius Vincas Ruzas]. Vilnius: Daigai, 2005, p. 86.

¹¹⁷ Ta pati klaida buvo padaryta ir atkūrus Lietuvos nepriklausomybę. Dar ir dabar Lietuvos šaulių sąjungoje Šaulių žvaigždės medalis yra įtrauktas į apdovanojimų sąrašą kaip žemiausio laipsnio apdovanojimas. Tačiau Šaulių žvaigždės medalis yra istorinis, jubiliejiniam metams skirtas apdovanojimas, todėl šiandieninės Lietuvos šaulių sąjungos neturėtų būti naudojamas.

IŠVADOS

Apibendrinant straipsnyje pateiktus duomenis ir išsakytas mintis galima padaryti šias išvadas:

1. 1920 m. buvo priimtas pirmasis Lietuvos šaulių sąjungos vėliavos projektas, parengtas dailininko A. Žmuidzinavičiaus, 1927 m. patvirtintas plk. lt. J. Kazitėno-Kaziučio parengtas būrių vėliavos projektas, o 1929 m. priimtas ats. kpt. A. Lapuchino parengtas rinktinių vėliavų projektas. Reorganizavus Lietuvos šaulių sąjungą, 1937 m. buvo priimtas naujas sąjungos vėliavos, skirtos visoms rinktinėms, kuopoms ir būriams, projektas. Vėliavos projekto brėžinį pagamino inžinierius Pranas Drąsutis.

2. Šaulių žvaigždės apdovanojimą buvo nutarta įsteigti 1927 m. Iš pradžių apdovanojimas turėjo būti dviejų rūšių ir dviejų laipsnių. 1929 m. buvo pagaminti bandomieji pavyzdžiai. Pirmosios Šaulių žvaigždės 1931–1935 m. buvo pagamintos Šveicarijoje, „Huguenin Frères et Co“ firmoje. Čia iš viso buvo pagaminta apie 550 šių apdovanojimų. Vėliau, 1937–1939 m., apdovanojimai gaminti Kaune, graverių A. Pranskevičiaus ir Edvardo Kelbausko firmoje „Gravelit“, kuri 1938 m. viduryje pakeitė pavadinimą į „Graviūra“. Lietuvoje buvo pagaminta 320 apdovanojimų. Abiejų gamintojų ženklai atskiriami pagal raitelio vaizdavimo detales. Šaulių žvaigždės piešinio autorius – A. Kairys, modelio – P. Rimša. Nuo 1936 m. buvo teikiami naujo pavyzdžio apdovanojimo diplomai.

3. Šaulių žvaigždės medalis įsteigtas 1939 m., projekto autorius – P. Rimša. Šveicarijos firmoje „Huguenin Frères et Co“ pagaminta 10 000 medalių, kurių vieno kaina buvo apie 1,08 Lt. Tai buvo jubiliejiniais metams skirtas apdovanojimas pasižymėjusiems asmenims pagerbti. Apdovanojimo diplomo dailininkas – J. Burba.

Įteikta 2016 m. vasario 18 d.

LES SYMBOLES DE L'UNION DES TIREURS DE LITUANIE DE L'ENTRE-DEUX-GUERRES : DRAPEAUX ET DÉCORATIONS

Eduardas REMECAS
Musée national de Lituanie

L'Union des tireurs de Lituanie a été créée en 1919 et elle a été en activité jusqu'à l'occupation soviétique en 1940. Plus tard, elle a repris son activité dans l'émigration. Dans la République de Lituanie actuelle, l'activité de l'Union des tireurs a été rétablie tout comme ses anciens symboles : drapeaux et décorations. Toutefois, malgré une longue histoire, les symboles de l'Union ont, jusqu'à présent, très peu été étudiés. Dans cet article, s'appuyant pour la première fois sur les sources des archives (minutes, documents financiers), le déroulement de création des drapeaux et des décorations est décrit en détails : dates de proposition et d'adoption des projets, descriptions de leurs aspects, noms des auteurs qui les ont présentés. On décrit également la fabrication des décorations : dates de fabrication, tirages, prix de revient des décorations. En plus des décorations, leurs diplômes sont mentionnés : dates, tirages, auteurs illustrateurs.

L'Union des tireurs de Lituanie a approuvé le projet de drapeau de son organisation en 1920, celui des pelotons l'a été en 1927 et celui des détachements en 1929. Après une réorganisation de l'union, un nouveau projet de drapeau, commun aux détachements, compagnies et pelotons, a été adopté en 1937. Un projet de drapeau distinct a été approuvé en 1939 uniquement pour les chœurs.

Il a été décidé de créer en 1927 la première décoration, l'Étoile des Tireurs. Au début, la décoration devait être de deux catégories et de deux degrés. Des échantillons ont été fabriqués en 1929. Les premières Étoiles des Tireurs ont été fabriquées en 1931-1935 en Suisse par la société « Huguenin Frères et Co » qui a fabriqué en tout environ 550 unités. Plus tard, les décorations ont été fabriquées en 1937-1939 à Kaunas à l'entreprise des graveurs A. Pranskevičius et Edvardas Kelbauskas « Gravelit » qui a changé son nom au milieu de l'année 1938 en « Graviūra ». Il a été

fabriqué en Lituanie 320 unités. Les marques des deux fabricants se distinguent par les détails de la représentation du cavalier. L'auteur du dessin de l'Étoile des Tireurs était A. Kairys, et celui du modèle P. Rimša. Les diplômes du nouveau type ont été remis à partir de 1936.

La deuxième décoration, la médaille de l'Étoile des Tireurs, a été créée en 1939 et l'auteur du projet était P. Rimša. La société suisse « Huguenin Frères et Co » a fabriqué 10 000 médailles, dont le prix unitaire était d'environ 1,08 litas. Il s'agissait d'une décoration pour honorer les personnes méritantes, destinée à l'année du jubilé. L'artiste du diplôme de la décoration était J. Burba.

ATTRIBUTES OF THE INTERWAR LITHUANIAN RIFLEMEN'S UNION: FLAGS AND AWARDS

Eduardas REMECAS
Lithuanian National Museum

The Lithuanian Riflemen's Union was established in 1919 and operated until the Soviet occupation in 1940. It later resumed its activity in exile. The activities of the Lithuanian Riflemen's Union were resumed in the current Republic of Lithuania, and the old attributes – flag and awards – were also restored at the same time. However, despite its long history, the Union's attributes have so far been very little researched. For the first time, the evolution of the development of flags and awards is described in detail in this article based on archival sources – protocols and financial documents: dates of design presentation and acceptance, descriptions of their appearance, and names of the authors. The production of awards is also described: dates of their production, runs, and the cost of awards. Diplomas are also mentioned in addition to the awards: their chronology, runs, and artists' authorship.

The Lithuanian Riflemen's Union approved the design of the flag of their organization in 1920. The designs of flags of squads were approved in 1927, and of teams – in 1929. After the reorganization of the Union, a new flag design, which was common to teams, units and squads, was adopted in 1937. In 1939, a separate flag design was approved only for choirs.

It was decided to establish the first award – *Šaulių Žvaigždė* – in 1927. Initially, the award had to be two types and two degrees. Test samples were produced in 1929. The first *Šaulių Žvaigždė* awards were produced in 1931-1935 in Switzerland by the Huguenin Frères et Co firm, which produced about 550 units of these awards. Later, in 1937-1939, the awards were produced in Kaunas by GRAVELIT, the company of engravers A. Pranskevičius and Edvardas Kelbauskas, which in the middle of 1938 changed its name to GRAVIŪRA. Altogether 320 units of awards

were produced in Lithuania. The marks of both producers are distinguished by details of imaging a rider. The author of the *Šaulių Žvaigždė* pattern is A. Kairys and P. Rimša – of a model. The new award diplomas were presented from 1936.

The second award – the medal of *Šaulių Žvaigždė* was established in 1939. The author of the design was P. Rimša. A total of 10000 units of medals were produced by the Swiss firm Huguenin Frères et Co, the price of one medal was LTL 1.08. The medal was the anniversary award to honour distinguished individuals. The designer of the award diploma was J. Burba.